

УДК 332.14: 331.5

Терон І.В.*

ВПЛИВ ФОРМУВАННЯ НОВОЇ АРХІТЕКТУРИ МІЖНАРОДНОГО ТА МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО ПОДІЛУ ПРАЦІ НА СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ

Українська економіка переживає період глибоких структурних перетворень, обумовлених посиленням процесів глобалізації й інтегрування індустріального суспільства в постіндустріальне. Глобалізація обумовлює трансформацію всієї системи економічних відносин, і кардинальних змін зазнають як макроекономічні пропорції та географічні масштаби діяльності, так і якісний склад її елементів. Нинішня еволюція світової економічної архітектури супроводжується розвитком системи міжнародного поділу праці та відповідною модернізацією соціально-трудова відносин (СТВ) у межах світової економіки. Серед основних чинників трансформації соціально-трудова відносин насамперед доцільно виділити наступні.

Зростання невизначеності попиту, диверсифікації ринків в усьому світі та темпу технологічних змін зумовило урізноманітнення виробничої діяльності, індивідуалізацію господарських зв'язків, появу такої нової організаційної форми, як мережеве підприємство, а також нових видів інтеграційних утворень — альянсів, стратегічних союзів, кластерів, системи аутсорсингу тощо, поширення гнучких виробничих систем у формах гнучкої спеціалізації та виробництва на замовлення на основі угод про співробітництво й субконтрактні відносини. По суті, впровадження глобального аутсорсингу дало початок ері нового міжнародного поділу праці, що нині охопив не лише сферу виробництва товарів, а і сферу виробництва послуг. При цьому розвинені країни переважно створюють попит на офшоринг, а країни, що розвиваються — пропозицію своєї території для офшорингу. Сучасний офшоринг набув нових якісних рис, найістотніша з яких — створення гнучкої системи організації й взаємодії між компаніями в глобальному масштабі, що якісно перетворює внутрішні бізнес-процеси компанії та дозволяє знижувати витрати виробництва (переважно за рахунок використання дешевої робочої сили) і забезпечувати доступ до нових ринків у країнах-постачальниках послуг. Відтак інтегровану, обумовлену домінуванням великих масових промислових виробництв, модель просторового функціонування ринку праці змінює нова, мережева модель просторової організації територій, яка визначає нові конкурентні домінанти суб'єктів господарювання, а отже, і локальних ринків праці та структуру самого простору розвитку СТВ.

І хоча можливості розвитку чинної української моделі СТВ практично вичерпані, вплив становлення нової архітектури глобального та регіональних ринків праці на українську економіку навряд чи буде безпроблемним, адже глобалізація але не скасовує механізмів і проблем ринкової економіки і сама по собі не спроможна забезпечити гуманізацію відносин між людьми та зростання якості СТВ і отже, залежить від ціннісно-соціальних контекстів. Понад те, проблемність СТВ може зрости, оскільки ринкові критерії в інфор-

* к.е.н., провідний науковий співробітник, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України

маційному суспільстві перетворюються на всепроникаючі. За таких умов соціальні катаклізми, що опосередковують зміни структурно-функціональної та організаційно-ієрархічної цілісності та рівноваги світового та регіональних ринків праці, підсилюють його фрагментарність та дестабілізують СТВ, можуть виявитися вкрай гострими й небезпечними.

В Україні формується нова структура галузевого розподілу трудового потенціалу, відбуваються поступові структурні зрушення на ринку праці у напрямі переходу до нового, постіндустріального типу зайнятості. Однак ці зміни не супроводжуються зростанням продуктивності праці, що суперечить світовим тенденціям інтеграції в постіндустріальну економіку. В структурі світового господарства українська економіка все більшою мірою набуває сировинної орієнтації — у зв'язку з руйнуванням технологічних зв'язків між видобувними та обробними галузями, ціновими диспропорціями і низькою конкурентоспроможністю продукції певних галузей промисловості, а під впливом глобалізаційних процесів — у зв'язку зі зміною структури міграції робочої сили, збільшенням попиту на світових ринках на кваліфіковану робочу силу, міжкrajнними відмінностями в оплаті праці.

Світові глобалізаційні процеси й власні модернізаційні зміни в економіці України підсилили регіональні диспропорції в структурі соціально-трудоу відносин. На рівні внутрішніх регіонів мають місце як конвергенція за основними макроекономічними показниками, так і зростання контрастності розвитку. Так, дивергенція зафіксована між Києвом і областями, конвергенція — між промисловими Дніпропетровською, Донецької й Запорізькою областями. Проведені розрахунки коефіцієнтів конвергентності виявили чотири типи вітчизняних регіонів: активного постіндустріального розвитку (м. Київ, Промислове Придніпров'я, Харківський і Одеський регіони); проблемні (периферійні зони Півдня і Сходу); депресивні (регіони Центральної України); ультрадепресивні (Кіровоградської, Херсонської, Тернопільської, Чернівецької області). Нині виразно окреслені такі чотири моделі розвитку регіональних ринків праці країни:

- відтворювальна інноваційно-інвестиційна — характерна для областей, що мають високий рівень інтегрованості економіки в сучасні глобальні мережні взаємодії. Одним з векторів сталого просторового розвитку СТВ в межах цієї моделі є концентрація ресурсів у напрямку формування нових високотехнологічних сегментів ринку праці, удосконалення соціальної інфраструктури та надання їй мобільності й гнучкості, екологізація сфери зайнятості;
- модель структурно-консервуюча, властива регіонам з відносно невисоким рівнем зовнішньо- і внутрішньоекономічної активності та інерційністю наявної структури виробництва. Перспективи інноваційної модернізації СТВ в умовах нестабільної глобальної динаміки детерміновані пошуком нових ніш на світовому ринку, формуванням сприятливого інвестиційного іміджу територій;
- спрощена торговельно-посередницька модель регіонів з високою залежністю параметрів економічного розвитку від експортної кон'юнктури, яка суттєво детермінує характер зайнятості даних регіонів, визначає певною мірою «дискретний» тип економічного розвитку регіонів;
- модель локалізованого розвитку найбільш дотаційних областей із найнижчим значенням індикаторів інтегрованості не лише в глобальну, але й у вітчизняну економіку.

Внаслідок поляризації економічного простору відбувається формування територій з розрідженим і концентрованим (ущільненим) економічним простором, що впливає на інтенсивність економічної активності населення й свідчить про зростання гетерогенності

економічного простору розвитку ринків праці регіонів України. Сприяє цьому й офшоринг ТНК, який на теренах регіональних господарських комплексів реалізований на умовах соціального демпінгу, що закріплює спеціалізацію депресивних та найбідніших територій на екологічно- й трудомістких застарілих виробництвах і отже — означає посилення економічної диференціації українських регіонів. Інтенсивне поширення масштабів соціального демпінгу в сфері праці одночасно сприяє вимиванню інтелектомістких робочих місць, які вимагають високої кваліфікації, та деіндустріалізації української економіки, скорочує обсяг податкових надходжень, що використовуються в інтересах усіх членів суспільства; обмежує платоспроможний попит суспільства, створює сприятливе середовище для формування безробіття, бідності, ексклюзивності окремих груп населення («нових бідних», «застійну» бідність, зони бідності), тобто для дестабілізації, руйнування якості розвитку трудового потенціалу за багатьма ознаками тощо.

З наведеним пов'язана така важлива новітня проблема СТВ, як «згортання» соціального простору, тобто втрата (або ліквідація) позицій, зайнятих економічними акторами ринку праці. Особливістю цього «згортання» є факт, що соціальний простір у кожному випадку конвертується у фізичний простір у формі викорінювання або депортації окремих осіб або груп населення, локалізації (звуження) їхньої життєвої активності в межах певного просторового ландшафту ринку праці. Логічним продовженням процесів «згортання» соціального простору функціонування ринку праці є своєрідне його «спустошення» - втрата діючих агентів, зниження щільності соціальних комунікацій ринку праці, їхнє спрощення й, зрештою, фізичне збезлюднення. Можна очікувати, що «згортання» соціального простору регіонів конвертується у фізичні втрати територій і нинішня ситуація позначиться новими територіальними диспропорціями як для України в цілому, так і для тих регіонів, де «згортання» соціального простору ринку праці йде найбільше інтенсивно.

Збільшення обсягів втрат трудових ресурсів, соціального й виробничого капіталу значної частини периферії, обмеження внутрішнього ринку міжрегіональним обміном між регіонами-«локомотивами росту» при символічній участі периферії можуть перевищити економічний ефект агломераційної економіки в регіонах-локальних центрах постіндустріальної модернізації, збільшити відтворювальні диспропорції й на ринку праці, і на ринку робочих місць, їхню взаємну збалансованість, порушивши в сукупності стабільність всієї національної соціально-економічної системи.